

ΝΕΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΓΙΑ ΤΗ ΜΟΡΦΗ ΤΟΥ ΚΤΙΡΙΟΥ ΚΑΛΛΕΡΓΗ ΣΤΟ ΑΡΓΟΣ

Βασίλης Κ. Δωροβίνη

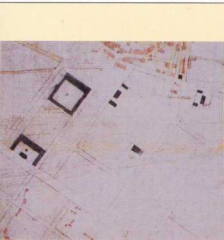
Στο τεύχος 36 της *Αρχαιολογίας* (Σεπτ. 1990) είχε δημοσιευθεί μελέτη μου, στη σειρά "Συμβολές στην ιστορία της κτιριοδομίας της καποδιστριακής εποχής", για το κτίριο που είναι σήμερα γνωστό στο Άργος με το όνομα «Καλλέργειο». Όπως καταδείξαμε, το κτίριο αυτό, που είχε κτισθεί από τον Δ. Καλλέργη, περιήλθε στο Δημόσιο και χρησιμοποιήθηκε για πολύ λίγο χρόνο ως "Παλάτιον της Κυβερνήσεως" στην πόλη, επανήλθε δε στην κυριότητα της οικογένειας Καλλέργη το 1832. Μετά από πολλές περιπέτειες και την πλήρη ερείπωσή του, σήμερα αποτελεί τμήμα του Αρχαιολογικού Μουσείου του Άργους, το οποίο ιδρύθηκε με δαπάνες της γαλλικής κυβέρνησης. Στο μεθεπόμενο τεύχος της *Αρχαιολογίας* (τχ. 38, Μάρτιος 1991) επανήλθαμε στο θέμα, διότι στο μεταξύ είχαμε εντοπίσει νέα τεκμήρια (το δεύτερο μέσω της Δανέζας ερευνήτριας κ. Ίντα Χάουγκσεντ), με τα οποία θεμελιωνόταν μια εικόνα για την αρχική μορφή του κτιρίου, για την οποία είχαμε κάμει νύξεις στο αρχικό άρθρο με βάση τα μέχρι τότε στοιχεία.

Στο τέλος του αρχικού άρθρου υποστηρίξαμε ότι σε όλο το μήκος της ανατολικής πλευράς του κτιρίου πρέπει να υπήρχε εξώστης, στηριζόμενος σε υποστυλώματα, με ξύλινη δομή, αν κρίναμε από παλαιές φωτογραφίες ερείπωσής του κτιρίου, όπου φαίνονταν υπολείμματα πακτωμένων ξύλων δοκών σε όλο το μήκος της ανατολικής πλευράς και κάτω από τα ανοίγματα του πάνω ορόφου του κτιρίου. Στο δεύτερο άρθρο δημοσίευσα σχέδιο του Χριστιανού Χάνσον, με ημερομηνία "Άργος, 4 Αυγούστου [18]33", το οποίο βρίσκεται στη βιβλιοθήκη της Βασιλικής Ακαδημίας της Κοπεγχάγης. Για το σχέδιο αυτό διατυπώσαμε τη γνώμη ότι αναπαριστά την οικία Καλλέργη από ΒΔ. "Όπως φαίνεται στη φωτογραφία", γράφουμε κατά λέξη, «(από διαφάνεια που μου έστειλε η κ. Haugstedt προ ημερών), εκτός από το προστώλιο και τη σοφίτα, το κτίριο ταυτίζεται με το "Καλλέργειο" και παρουσιάζει την αρχική κατάστασή του, τρία χρόνια μετά την κατασκευή του. Τόσο το απόσπασμα του σχεδίου πόλεως του 1847 όσο και οι παλιές φωτογραφίες του κτιρίου και το σχέδιο Φομίν (...) υποδεικνύουν σαφώς την ύπαρξη του προστωλίου». Ακολουθούσαν πρόσθετα επιχειρήματα για την ταύτησή του κτιρίου.

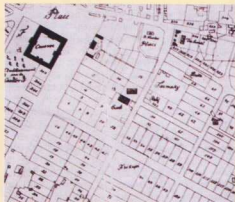
Το σχέδιο του Χάνσον δημοσιεύεται πάλι στο σημαντικό έργο της κ. Α. Παπανικολάου-Κρίντσεν *Χριστιανός Χάνσον, επιστολές και σχέδια από την Ελλάδα* (εκδ. Ωκεανίδα, Αθήνα

1993, σελ. 18, με αριθμό 5), αλλά με το παράδοξο σχόλιο: "Διώροφο κτίριο. Πιθανόν πρόκειται για την κατοικία του στρατηγού Thomas Gordon με το παρατηρητήριο-αστεροσκοπείο στη στέγη", πράγμα που υποδηλώνει ότι ληφθηκε υπόψη η μελέτη μου στην "Α" για την οικία Γκόρντον, όχι όμως αυτή για την οικία Καλλέργη.

Τύχη αγαθή έφερε νέο στοιχείο για το κτίριο Καλλέργη, το οποίο, διασταυρωνόμενο με το σχέδιο Χάνσον, δίνει οριστικά τέλος σε κάθε αμφισβήτηση και μας παρέχει με βεβαιότητα την πλήρη εικόνα της μορφής της οικίας Καλλέργη, όπως ήταν τουλάχιστον αρχικά. Η αγαθή τύχη φέρει το όνομα του φίλου Μανώλη Κορρέ, ο οποίος ήταν από τους Έλληνες που επισκέφθηκαν την έκθεση "Η νέα Ελλάδα - Έλληνες και Βαυαροί στον καιρό του Λουδοβίκου Α'", που οργανώθηκε στο Μόναχο το 1999 και ήρθε στην Αθήνα στις αρχές Απριλίου 2000 (Εθνική Πνακοθήκη). Ο Κορρές εντόπισε στην έκθεση σχέδιο του Φερδινάνδου Στάντεμαν, του 1835, το οποίο παρουσιάζει το κέντρο της πόλης του Άργους, με τους στρατώνες του ιππικού (αριστερά) και με την οικία Καλλέργη (δεξιότερα του κέντρου), σχεδιασμένη από ΝΑ. Χρονολογία του σχεδίου είναι το έτος 1831, δηλαδή δύο χρόνια αργότερα από τον Χάνσον. Το σχέδιο τυπώθηκε και στον γερμανικό κατάλογο, στη σελίδα 474. Τα σχέδια του Στάντεμαν δεν παρουσιάστηκαν στην έκθεση της Εθνικής Πνα-

α

β

γ

κοθήκης και, φυσικά, δεν τυπώθηκαν στον ελληνικό κατάλογο.

Ένας από τους επιμελητές του γερμανικού καταλόγου, ο Holger Schulten, σχολιάζει ως εξής το σχέδιο του Στάντεμαν (μετάφραση Μ. Κορρέ): «Σύμφωνα με την περιγραφή του Φρήντριχ Στάουφφερτ (Σ. Σ., που έγινε δημοτικός μηχανικός της πόλης των Αθηνών), το Άργος δεν περιλάμβανε τίποτε το ιδιαίτερος ενδιαφέρον νεότερης εποχής, πλην των Στρατώνων, που οικοδομήθηκαν το 1834, και του κομψού οικημάτων του στρατηγού Καλλέργη, στο οποίο ο Βασιλιάς κατοικούσε, νοικιάζοντάς το, και το χρησιμοποιούσε ως θερινή κατοικία (Στάουφφερτ, Φ., *Η παρούσα κατάσταση στην Ελλάδα*, 1844, σελ. 72). Η πλατεία, στο πρώτο επίπεδο, εμφανίζεται σαν ελεύθερη, λευκή επιφάνεια, σε ζωνή αντίθετη προς τη σκοτεινότερη τερφή απόχρωση του δέντρου, στο μέσον. Η οικία Καλλέργη έχει τη μορφή ενός κύβου, με τετράριχη τη στέγη παρατηρητήριο (μπελβεντέρε) επάνω της, καθώς και με σκεπαστή βεράντα, η οποία φωτισοκιάζεται ζωνρά. Ο κωνικός ορεινός όγκος υποχωρεί, αποδιόδομος με διαγραμμώσεις σε ελαφρούς επανοστιακούς τόνους και με λεπτή σχεδίαση. Συγκρινόμενο αυτό το σχέδιο με άλλα του Στάντεμαν, φανερώνει μία ασυνήθιστη ρευστότητα στις γραμμές».

Τεχνοκρίτικα επαρκής ο Σούλτεν, δεν αποφεύγει, όπως και ο Στάουφφερτ άλλωστε από την πλευρά του, «χονδρός» ιστορικές ανακρίβειες. Ακολουθεί, καταρχήν, το λάθος του Στάουφφερτ, αφού θεωρεί ότι οι στρατώνες του Άργους οικοδομήθηκαν το 1834, ενώ το 1833-34, και μετά την πυρκαγιά του Μαΐου 1833, έγιναν από τη βασιρική διοίκηση μεγάλες επι-

σκευές, και μετασκευάστηκε η βόρεια πτέρυγα του κτιρίου. Έπειτα, αγνοεί προφανώς εντελώς την ιστορία των κτισμάτων στη Λάρισα, αφού η οχύρωση της αρχίζει ήδη επί Πελασγών, ενώ κατά την κλασική αρχαιότητα γίνονται νέες προσθήκες και οικοδομούνται ναός και άλλα κτίσματα εντός των τειχών. Τέλος, είναι εντυπωσιακό το ότι ο Στάουφφερτ δεν διακρίνει άλλα «αξιόλογα» κτίρια στην πόλη, όταν ήδη από την καποδιστριακή εποχή έχουν οικοδομηθεί κτίρια εντενής αρχιτεκτονικής, όπως το κτίριο του Ανεκκλήτου Δικαστηρίου (το σημερινό δημαρχείο), τα δύο παράπλευρα κτίρια, η οικία Γκρόντον (1829), οι οικίες των Δημητρίου και Γεωργίου Τσάκρη, οι οικίες των Τσερτζη και Ντάκινς (για τις δύο τελευταίες αγνοούμε την τύχη τους), η οικία του Σπ. Τρικούφι, ενώ πολλά άλλα οικοδομήματα είχαν ήδη περατωθεί. Δύο από αυτά εμφανίζονται στο σχέδιο του Στάντεμαν, δεξιά και πίσω από την οικία Καλλέργη, αλλά αγνοούμε σήμερα ποια ήταν και τι απέγιναν.

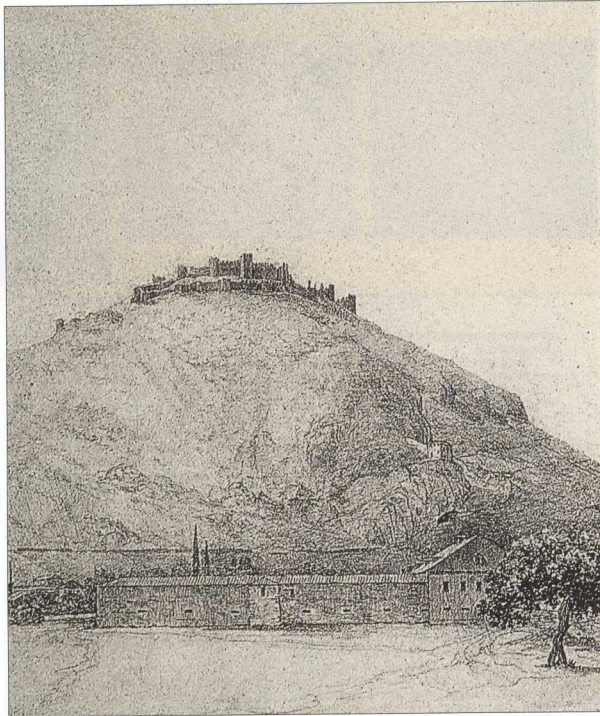
Η εκτίμηση του Στάουφφερτ, αλλά και του Σούλτεν κατ' επέκταση, θέτουν και ένα άλλο σημαντικό ζήτημα, δηλαδή το πώς από τις αρχές του ελληνικού κράτους τον 19ο αιώνα και μέχρι σήμερα, ξένοι, οι οποίοι αναμείχθηκαν κατά τον ένα ή τον άλλον τρόπο στην πολεοδομία των ελληνικών πόλεων (ή πάντως εξέφρασαν γνώμες γι' αυτήν), προσέγγισαν τη γηγενή αρχιτεκτονική, όπως μάλιστα αυτή διαμορφώθηκε μετά τις αλλεπάλληλες καταστροφές του εθνοστατικού πολέμου. Για άλλη μια φορά διαπιστώνουμε την πλήρη αδιαφορία τους για την αρχιτεκτονική αυτή και μπορούμε να υποθεσουμε βάσιμα ότι το κριτήριο για τις εκτιμήσεις τους συχνά είναι «μεταφερόμενο» από τις δικές τους χώρες και την εκεί αρχιτεκτονική κτηρίων. Κατά συνέπεια, τα «ιδιαιτέρως ενδιαφέροντα» κτίρια είναι όσα ανταποκρίνονται στα «μεταφερθέντα» κριτήρια, ενώ αποκλείονται ως ασήμαντα ή ανάξια λόγου ή ακόμα και προβληματισμού όσα ξεφεύγουν από τα κριτήρια αυτά.

α. Απόσπασμα του σχεδίου της πόλης του Άργους, του Ντεβ. Στο κέντρο, με βαθύ γαλάζιο χρώμα, οι Στρατώνες του Καποδιστρια. Ανατολικά τους, κτίριο για τη θέση του Καλλέργη, και νότια συμπληρωματικό κτίριο που προτείνονταν για τους Στρατώνες. Αρχείο του Γαλλ. Στρατού, Παρίσι.

β. Απόσπασμα του σχεδίου της πόλης του Άργους του Ντε Μπιορτσάν. Με σκούρο μαύρο χρώμα, πάνω αριστερά, οι Στρατώνες του Καποδιστρια και το οικοδομήμα, κτίριο του Καλλέργη, με συμπληρωματικό οικοδομήματα (σταβύο; υποστατικό). Αρχείο ΥΠΕΚΩΔΕ.

γ. Απόσπασμα από το σχέδιο της πόλης του Άργους, 1847 (ΓΑΚ).

Το σχέδιο του Στάντεμον
(διαστάσεις 15 x 12 εκ.).

Το φαινόμενο αυτό είναι αλήθεια ότι δεν χαρακτηρίζει μόνο ξένους επισκέπτες, αλλά διακρίνει σήμερα πια ακόμα και επίσημους ελληνικούς φορείς, αρμόδιους, υποτίθεται, για την προστασία της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς μας. Επισημαίνουμε ότι ακόμα και σε επισήμως χαρακτηρισθέντα ιστορικά κέντρα πόλεων καταδαφίστηκαν με νόμιμες άδειες σημαντικά κτίρια λαϊκής αρχιτεκτονικής, ακόμα και όταν αποτελούσαν τα κατά τον ισχύοντα νεολογισμό "κτίρια συνοδείας". Ας αναφέρουμε επίσης, ως πρόσθετο παράδειγμα, τη στάση του ΥΠΠΟ και του ΚΑΣ σχετικά με το σπίτι του Μακρυγιάννη στο Άργος, η οποία στάση, μέσα από "διαφορο-

ποιήσεις", συνεχίζεται μέχρι σήμερα, επί μια ολόκληρη δεκαετία.

Όσο για την οικία Καλλέργη, και μετά από διασταύρωση με το σχέδιο του Χάνσεν, έχουμε πλέον την ακριβή απεικόνιση της αρχικής μορφής της και οι υποθέσεις που διατυπώναμε το 1990-91 επιβεβαιώνονται πλήρως: επάνω στη στέγη είχε κατασκευασθεί πρόσθετο δωμάτιο ("μπελβεντέρε"), και σε όλο το μήκος της ανατολικής πλευράς είχε κατασκευασθεί προστύλιο που υποστήριζε εξώστη, ενώ παρουσιάζει ο μαγρότοίχος που περιέκλειε την οικία και δεξιά της βοηθητικά κτίρια, στοιχεία οργάνωσης του χώρου που συναντάμε και στην πε-

ρίπτωση της οικίας του Σπ. Τρικούπη. Η αποκατάσταση, λοιπόν, της οικίας Καλλέργη στη δεκαετία του 1950 δεν αναζήτησε την αρχική μορφή, αλλά στηρίχθηκε στα στοιχεία που είχε διασώσει η ερείπωση του κτιρίου. Επομένως, μένει ανοιχτό το θέμα μελλοντικής αναστήλωσης, τουλάχιστον του προστυλίου, που παρουσιάζεται ως οργανικό στοιχείο της όλης οικοδομής.

Τελειώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον Μανώλη Κορρέ για την πολύτιμη συμβολή του, τόσο στον εντοπισμό του σχεδίου του Στάντεμαν όσο και στη μετάφραση του σχολίου του Σούλτεν.

New Evidence of the Morphology of the Kallergis' Mansion

V. Dorovinis

A small-scale plan of 1835, drawn by Friedrich Standemann, that shows the center of the city of Argos and the Kallergis' mansion, has been recently added to the evidence I have presented so far (issues no 36 and 38) of the morphology of this building. The plan has been published in the German edition of the exhibition catalogue *The New Greece – Greeks and Bavarians in the Time of Ludwig I*, but it has been omitted from the Greek edition. The mansion has a cubic form, a hip roof with a look-out opening and a roofed porch. It is therefore beyond doubt that the original form of the building has not been sought or at least it was not known, when it was restored in the 1950s.